

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет політичних наук
Кафедра історії

**ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІЛІЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ
(1945-1990 рр.)**

АВТОРЕФЕРАТ

дипломної роботи

на здобуття освітнього ступеню «магістр»

Виконала:

студентка VI курсу групи 634

Галузь знань: 03 «Гуманітарні науки»

Спеціальність: 032 «Історія та археологія»

Кошева Юлія Олегівна

Науковий керівник:

доктор історичних наук, доцент

Міронова Ірина Сергіївна

Миколаїв – 2019

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави. Для виконання зазначеного обов'язку в державі формується та функціонує відповідний правоохоронний механізм, кожна з ланок якого здійснює свої специфічні завдання, функції у певній сфері суспільного життя. Поряд з іншими, важливим складовим елементом цього механізму є органи Міністерства внутрішніх справ України, які виступають одним із ключових суб'єктів забезпечення публічної безпеки і правопорядку в країні.

Українська міліція (сьогодні – поліція), як і упродовж усього періоду її існування, була, є і буде правоохоронною системою, на яку держава покладає основний тягар відповідальності за захист нашого суспільства від злочинності.

Після встановлення радянської влади на території України перед новоствореною державою постало завдання реформування всіх сторін суспільного і політичного життя. Насамперед це стосувалося побудови нової системи органів державного управління.

Міліція в Україні – державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободу громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань.

Перетворення, що відбуваються в нашій країні упродовж останніх двох десятиліть, впливають на всі сфери суспільного розвитку й визначають основні напрями перебудови державного механізму. Одним з найбільш складних завдань сучасності є реформування правоохоронної системи відповідно до запитів нового етапу суспільного розвитку. Саме тому в сучасних умовах особливо актуальними стають дослідження, присвячені другій половині ХХ ст., адже здійснені у той час кроки супроводжувалися відповідними змінами у сфері державного будівництва права та реорганізацією правоохоронних органів.

Особливе місце в цьому процесі посідають зміни, що відбувалися в органах внутрішніх справ УРСР.

Необхідність наукового аналізу визначеної теми зумовлена також відсутністю в історіографії спеціальних робіт, в яких би висвітлювалася діяльність та узагальнювався досвід боротьби органів української міліції зі злочинністю в цей історичний період. Актуальність роботи обумовлюється ще й тим, що досвід організації та діяльності правоохоронних органів України в досліджуваний період являє собою приклад здійснення охорони громадського порядку, боротьби зі злочинністю й виконання покарань у перехідних соціально-політичних і економічних умовах. Ці аспекти історії органів внутрішніх справ до сьогодні досліджено недостатньо.

Об'єктом дослідження є органи внутрішніх справ України та їх діяльність з 1945 до 1990 рр.

Предметом дослідження є структура, особовий склад, основні напрями і характерні особливості діяльності міліції у боротьбі зі злочинністю, у забезпеченні громадського порядку та безпеки громадян в другій половині ХХ ст.

Метою дослідження є історична реконструкція процесу формування, становлення й розвитку органів внутрішніх справ України у 1945-1990 рр. Мета дослідження полягає ще й в тому, щоб на основі всебічного вивчення наукової літератури та джерел розкрити й узагальнити історичний досвід діяльності міліції України у 1945-1990 рр., визначивши характер і особливості організації охорони громадського порядку, забезпечення безпеки громадян та боротьби з кримінальною злочинністю в умовах даного часу.

Мета конкретизується і розглядається в таких основних **завданнях**:

- дослідити стан наукової розробки проблеми, репрезентативність і достовірність джерельної бази дослідження;

- розкрити особливості формування та розвитку органів української міліції у ході реформування правоохоронної системи в період з 1945 до 1990 рр.;

- виявити структуру, штати, організацію роботи й умови праці службовців міліції;

- висвітлити питання професійної підготовки працівників в органах внутрішніх справ;

- визначити роль і значення міліції в боротьбі з кримінальною злочинністю, у захисті державної й особистої власності громадян від злочинних посягань, в охороні громадського порядку, безпеці населення, ліквідації дитячої безпритульності й бездоглядності, жебрацтва, у забезпеченні умов функціонування та розвитку суспільного життя в зазначений період;

- сформулювати певні практичні рекомендації, ґрунтуючись на результатах дослідження, щодо використання історичного досвіду про організацію діяльності органів міліції, у навчанні й вихованні особового складу органів внутрішніх справ у сучасних умовах.

Хронологічні межі роботи охоплюють 1945-1990 рр., тобто період відновленням зруйнованого народного господарства, боротьба зі злочинністю, становлення різних відділів внутрішніх справ до періоду незалежності.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію України в межах адміністративно-територіальних кордонів 1945-1990 рр.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у проведенні комплексного дослідження процесу формування й діяльності органів внутрішніх справ України у 1945-1990 рр., визначається цілісним пошуковим підходом до теми, новизною джерельної бази, а також постановкою і вивченням значного кола конкретних питань, як-то: особливості організаційної структури міліції, рівень професійної підготовки співробітників, джерела комплектування кадрами, стан законності та дисципліни серед особового складу органів міліції,

діяльність служб з ліквідації карної злочинності, з охорони громадського порядку і забезпечення безпеки населення.

Практичне значення роботи полягає в тому, що виявлені матеріали можуть бути використані при розробці спецкурсів з історії правоохоронних органів України, при створенні узагальнюючих праць з історії органів внутрішніх справ України, а також у викладанні загальних курсів вітчизняної й регіональної історії. Результати дослідження можна використовувати в практичній діяльності міліції з охорони громадського порядку, при розробці нормативних документів, що регламентують діяльність міліції, в пропаганді досвіду найбільш ефективних форм боротьби зі злочинністю.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження висвітлено у науковій статті «Історія розслідування злочинів кримінального угруповання «Чорна кішка» на початку 1950-х рр.: міфи та реальність» (Наукові праці : наук. журн. / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили ; ред. кол. : Ю. В. Котляр (голова) [та ін.]. Миколаїв, 2019. Т. 309. (Серія «Історія»; вип. 321).

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Матеріал викладається за проблемно-хронологічним принципом і складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів (чотирнадцяти підрозділів) основної частини, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи становить 132 сторінки, із них 115 сторінок основного тексту. Список джерел і літератури нараховує 190 бібліографічних позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, основні завдання, географічні та хронологічні межі, розкрито наукову новизну та практичне значення дослідження, апробацію основних одержаних результатів.

У **першому розділі «Стан наукової розробки проблеми»** розкрито історіографію проблеми, проведено огляд джерельної бази, визначено методологічні принципи та методи дослідження. Розділ включає в себе три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Історіографія проблеми»* визначено, що дослідження діяльності органів міліції на території України в 1945-1990 рр. представлено вагомим доробком, як в українській, так і зарубіжній історіографії. Наявні публікації можна умовно поділити на чотири періоди: 1) 1946-1954 рр.; 2) друга половина 1950-х рр. – перша половина 1970-х рр.; 3) друга половина 1970-х рр. – 1980-ті рр.; 4) 1990-ті рр. – до сьогодення. Ознайомлення з історіографією цієї проблеми дозволило дати оцінку стану вивчення роботи органів міліції України в зазначений період.

У *підрозділі 1.2 «Джерельна база дослідження»* охарактеризовано використані в роботі джерела. Серед них виділено нормативно-законодавчі акти, збірники матеріалів з історії міліції, статистичні дані, документи особового походження, періодичну пресу. Використані джерела утворюють загальний комплекс відомостей, які дають змогу реалізувати поставлену мету й завдання даного дослідження.

У *підрозділі 1.3 «Методологія та методи дослідження»* показано, що під час проведення дослідження авторка віддала перевагу цивілізаційному підходу. Методологічною основою роботи є принципи історизму, об'єктивності, науковості, системності і комплексності. Множина поставлених перед

дослідником завдань, наявність великої кількості праць та джерел вимагали застосування різних методів дослідження – аналізу, синтезу, історико-порівняльного, кількісно-статистичного, історико-генетичного, класифікації та типологізації. Застосування зазначених методів дослідження в роботі дало можливість на загальнонаукових принципах аналізу історичного процесу розглянути становлення й формування органів внутрішніх справ у конкретних історичних умовах, з урахуванням особливостей розвитку радянської суспільно-політичної та економічної системи як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях в Україні.

У другому розділі **«Розвиток структури, форм і методів роботи української міліції в післявоєнні роки»** простежено зміни структури та роботи органів внутрішніх справ у другій половині ХХ ст.

У підрозділі 2.1 *«Розвиток організаційної структури міліції України»* розглянуто період становлення та роботи органів внутрішніх справ у післявоєнний період. Доведено, що робота міліції проводилася за такими напрямками: охорона прав і законних інтересів громадян; попередження, припинення і розкриття злочинів; боротьба з розкрадачами народної власності, спекуляцією і хабарництвом; боротьба з дитячою безпритульністю та бездоглядністю; забезпечення безпеки дорожнього руху; дотримання вимог паспортної і дозвільної систем. Зазначено, що у цей період вдосконалено нормативну базу діяльності міліції.

У підрозділі 2.2 *«Підбір, навчання і виховання кадрів»* досліджено питання кадрового забезпечення в органах внутрішніх справ. Зазначено, що Міністерство охорони громадського порядку велику увагу приділяло поліпшенню і розширенню системи підготовки кадрів, що сприяло відкриттю нових освітніх установ для навчання міліції.

У підрозділі 2.3 *«Боротьба зі злочинністю»* доведено, що удосконалення організаційної структури міліції, укомплектування її ідейно загартованими і

професійно підготовленими кадрами, посилення зв'язку з трудящими мали вирішальне значення для підвищення ефективності боротьби зі злочинністю. Міліція, взаємодіючи з іншими правоохоронними органами та громадськістю, зосереджувала свої сили, насамперед, на боротьбу з найбільш небезпечними злочинами. Ліквідація бандитизму стала важливим етапом на шляху відродження правопорядку у звільнених від німецько-фашистських окупантів районах країни, створювалися сприятливі умови для розвитку економіки і культури, її подальшого процвітання.

У підрозділі 2.4 «Боротьба з іншими тяжкими злочинами» висвітлено боротьбу з посяганням на життя та здоров'я людей. Зазначено, що для боротьби з тяжкими злочинами були розроблені заходи, спрямовані на вдосконалення основних форм організації і тактики діяльності карного розшуку, перш за все на правильну розстановку сил і засобів. Планомірно здійснювалися заходи з оздоровлення оперативної обстановки в містах і районах, де виявлялися тенденції її ускладнення, наприклад, в курортній місцевості і зонах масового відпочинку трудящих. Закладалися основи перспективного планування роботи карного розшуку на тривалий період. Доведено, що організаційне об'єднання слідчих, співробітників оперативних апаратів та інших міліцейських служб в міських і районних органах внутрішніх справ у значній мірі полегшило координацію їх роботи із розкриття злочинів. Питання розслідування конкретних кримінальних справ обговорювалися на спільних нарадах слідчих і оперативних працівників.

У підрозділі 2.5 «Боротьба з посяганнями на соціалістичну власність і зі спекуляцією» висвітлено питання заходів організаційного та політико-виховного характеру, спрямованих на виховання трудящих в дусі дбайливого ставлення до народної власності, залучення їх до масового руху за комплексну економію сировини, матеріалів і електроенергії, випуск продукції із заощадженої сировини, за рентабельність підприємств, скорочення виробничого циклу і т. п.

Вказано на те, що непримиренну боротьбу міліція вела з хабарництвом. Велика увага приділялася питанням вдосконалення служби охорони об'єктів народного господарства на основі широкого застосування новітніх, більш ефективних і економічно вигідних форм і методів. У результаті проведеної роботи служби міліції зазнали помітних кількісних і якісних змін. Перш за все розширилася сфера їх діяльності та значно поліпшилася робота.

У підрозділі 2.6 «Боротьба з правопорушеннями неповнолітніх» проаналізовано роботу з підлітками, завдання якої полягало в тому, щоб врятувати тисячі сиріт від голоду, залучення в бродяжництво, злочинність. Це питання вирішувалося органами міліції разом з міністерствами освіти і охорони здоров'я, а також дитячими установами. Основний тягар роботи з бездоглядними підлітками лягав на дитячі кімнати міліції.

У третьому розділі «Робота органів міліції з охорони громадського порядку» висвітлено діяльність органів внутрішніх справ з питань боротьби з хуліганством і пияцтвом, забезпеченні безпеки дорожнього руху, паспортного режиму, зміцненню зв'язку з громадськістю.

У підрозділі 3.1 «Патрульно-постова служба» проаналізовано її діяльність із забезпечення громадського порядку та профілактичної роботи серед населення на околицях міст, в районах новобудов, місцях масового відпочинку трудящих та в інших місцях, віддалених на значну відстань від розташування органів внутрішніх справ.

У підрозділі 3.2 «Боротьба з хуліганством і пияцтвом» відзначено, що в боротьбі з цими вадами міліція застосовувала різні способи. Основними підрозділами органів міліції, покликаними забезпечувати і безпосередньо вести боротьбу з пияцтвом, стали медичні витверезники, що створювалися при органах внутрішніх справ. Велика увага приділялася організації примусових заходів медичного характеру та трудового перевиховання хронічних алкоголіків.

У підрозділі 3.3 «Забезпечення безпеки дорожнього руху» розглянуто роботу ДАІ в зазначений період. Як і інші служби міліції, ДАІ брала участь в боротьбі з кримінальною злочинністю. Особливо значною була її роль у розслідуванні справ про крадіжки або викрадення автотранспорту.

У підрозділі 3.4 «Робота міліції щодо забезпечення паспортного режиму» висвітлено діяльність паспортних апаратів міліції, завданням яких було проведення роботи для поліпшення життя громадян України.

У підрозділі 3.5 «Зміцнення зв'язку з громадськістю» розглянуто роботу бригадмільців та ДНД. Бригадмільці несли постову і патрульну службу на вулицях, в парках, садах, театрах та інших громадських місцях з метою підтримання громадського порядку і боротьби зі злочинністю. Зазначено, що добровільні народні дружини за короткий час набули понад тисячу працівників по всій Україні. Міністерство внутрішніх справ країни всіляко сприяло розширенню діяльності добровільних народних дружин. Робота з надання допомоги дружинам міцно увійшла у практику міліції.

У **висновках** обґрунтовано теоретичні узагальнення й нові підходи до вирішення наукових проблем, які стосуються питань комплексного аналізу змісту, характеру та наслідків заходів щодо роботи органів внутрішніх справ в 1945-1990 рр.

У результаті проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

По-перше, в історіографії проблеми можна виділити дві групи робіт: це ті, що представляють собою фундаментальні праці з історії становлення міліції в 1945-1990 рр., а в їх контексті вже можна знайти розділи чи окремі згадки про роботу та розвиток органів внутрішніх справ, і ті, що є повноцінними науковими дослідженнями з теми формування та діяльність органів міліції на території України в 1945-1990 рр. Ці групи, у свою чергу, можна розділити на праці, видані істориками на території країн СРСР (після розпаду країни вони в

історіографічних надбаннях залишаються досить схожими) та видані дослідниками України.

Джерельна база дослідження складається з нормативно-законодавчих актів, добірки матеріалів з історії міліції, статистичних даних, документів особистого походження, періодичної преси, розповідей працівників міліції радянського часу.

Використання сукупності загальнонаукових, конкретно-історичних, спеціально-історичних, джерелознавчих та міждисциплінарних методів пізнання дало можливість розкрити основні етапи, тенденції, значення роботи органів внутрішніх справ в Україні в досліджуваній період.

По-друге, у досліджуваній період організаційна структура міліції змінювалася в залежності від соціально-економічних процесів, що відбувалися в країні і вирішення завдань, що стояли перед суспільством. Структура міліції відповідала вимогам охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю в Україні. Основними джерелами комплектування і поповнення кадрів міліції було місцеве населення.

Найбільш активний розвиток у післявоєнні роки отримали такі функції міліції, як попередження, припинення і розкриття злочинів, охорона суспільного порядку, забезпечення безпеки громадян, дотримання вимог паспортної системи. Особливо вагомого значення набула функція охорони державної і колгоспно-кооперативної власності, майнових інтересів і прав громадян. У цілому діяльність міліції України в післявоєнний період сприяла економічному і соціально-політичному розвитку республіки. Великою заслугою всіх міліцейських служб стала ліквідація такого соціального явища, як дитяча безпритульність, що була живильним середовищем підліткової злочинності.

Позитивним чинником в успішному вирішенні завдань з охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю були громадськість та правова інформованість населення, яку здійснювали територіальні органи міліції.

Таким чином, характер і пріоритети в діяльності міліції України в другій половині ХХ ст. визначалися сутністю тоталітарного режиму, а завдання охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю вирішувалися в контексті головної мети – зміцнення держави, забезпечення умов економічного і соціально-політичного розвитку України.

По-третє, причинами розвитку злочинності у післявоєнний період були соціальні та економічні фактори в країні, а саме: населення, яке мало низькі доходи, безробіття, низький рівень культури, в тому числі і правової.

По-четверте, діяльність карного розшуку та самої міліції в Україні зазначеного періоду здійснювалася за такими напрямками, як охорона громадського порядку, боротьба зі злочинністю та сприяння органам радянської влади в здійсненні внутрішніх функцій держави.

По-п'яте, якщо аналізувати роботу, яка проводилася з боротьбою із кримінальною злочинністю, то можна сказати, що міліція досягла великих успіхів в даному напрямку. Криміногенна обстановка ставала стабільною.

По-шосте, великих успіхів міліція досягла у боротьбі з алкоголізмом та пияцтвом. Проводилася робота по боротьбі з «посяганнями на соціалістичну власність і зі спекуляцією», з правопорушеннями неповнолітніх.

По-сьоме, набула розвитку організаційна структура міліції України. Проводився підбір, розстановка, навчання і виховання кадрів в міліції.

По-восьме, проводилася велика робота з охорони громадського порядку. Працювала патрульно-постова служба. Забезпечувалася безпека дорожнього руху. Проводилася робота міліції щодо забезпечення паспортного режиму. Зміцнювався зв'язок з громадськістю.

Отже, робота правоохоронних органів в Україні з 1945 до 1990 рр. була складною. Діяльність міліції в цей період мала масу проблем, а також недостатню кількість працівників та фахівців. Але робота проводилася пильно,

працівники виконували її з ентузіазмом та усіма силами протидіяли злочинності.

Усвідомленню уроків минулого, подоланню правового нігілізму та врахуванню позитивного досвіду, накопиченого попередніми поколіннями, допоможуть знання нинішніми працівниками поліції (міліції) власної історії.

АНОТАЦІЯ

Кошева Ю. О. Діяльність органів міліції на території України (1945-1990 рр.) – На правах рукопису.

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеню «магістр». Чорноморський національний університет імені Петра Могили. – Миколаїв, 2019.

На підставі вивчення наукової літератури, законодавчих та інших нормативно-правових документів, у роботі здійснено комплексний аналіз процесу становлення, організації, розвитку та основних напрямів роботи органів міліції України у 1945-1990 рр.

Приділено особливу увагу організаційним, оперативно-розшуковим, криміналістичним та кримінально-процесуальним проблемам діяльності української міліції. Висвітлено роботу патрульно-постової служби, боротьбу органів внутрішніх справ з хуліганством і пияцтвом, діяльність правоохоронних органів із забезпечення безпеки дорожнього руху, паспортного режиму, а також роботу з громадськістю. Розглянуто питання боротьби міліції з організованою злочинністю, іншими тяжкими злочинами, з «посяганнями на соціалістичну власність і зі спекуляцією», з правопорушеннями неповнолітніх. Доведено, що вказані види діяльності органів міліції упродовж 1945-1990 рр. постійно видозмінювались і вдосконалювались.

Зазначено, що безпосередній вплив на стан органів внутрішніх справ мала їх матеріально-технічна забезпеченість та фахова підготовка співробітників, підбір, розстановка, навчання і виховання кадрів. З'ясовано вплив соціально-економічних та політико-правових чинників на роботу і функціонування міліції в Україні у досліджуваний період. Вказано основні форми профілактичної діяльності міліції, спрямовані на запобігання злочинності та інших негативних соціальних явищ.

Ключові слова: бандитизм, безпека дорожнього руху, злочинність, міліція, органи внутрішніх справ, охорона громадського порядку, правоохоронна система, правоохоронні органи, профілактика правопорушень.

SUMMARY

Kosheva J. O. The police activity on the territory of Ukraine (1945-1990s). – Manuscript.

Graduate work for obtaining an educational degree «Master». Petro Mohyla Black Sea National University. – Mykolaiv, 2019.

The complex analysis of the process of becoming, organizing, development and main directions of the work of Ukrainian police in 1945-1990s are carried out on the basis of studying of the scientific literature, legislative and other normative legal documents.

A special attention is paid to organizational, operational search, forensic and criminal problems of the Ukrainian police's activity. The work of patrol stationary service, the fight of the Internal Affairs bodies with hooliganism and alcoholism, the police activity of ensuring road safety, passport mode and also work with the public are depicted in the work. The issue of police fights with organized crimes, other felonies, with 'encroachment for the socialistic property and speculation', with juvenile delinquency are considered in this scientific work. It is proven that the specified police activities have been constantly changing and improving during 1945-1990s.

It is indicated that material and technical security and professional training of employees, choosing, placement, educating and bringing up of the personnel had a direct influence on the the state of the law enforcement bodies. The influence of social-economic, political and legal factors on the work and function of the police in Ukraine during the studied period are found out. The main forms of preventive activities of the police addressed to crime prevention and other negative social phenomena are specified in the scientific work.

Key words: hooliganism, road safety, crime, police, the Internal Affairs, public security, law enforcement system, law enforcement bodies, crime prevention.